

GUSTAF DELIN:

Framtidsstudier

Framtidsforskning är ett egendomligt ord, som blivit allt vanligare på senare år. Kan man forska i framtiden? Naturligtvis inte, skriver jur kand Gustaf Delin, som i sitt dagliga arbete är sysselsatt med vad han sammanfattningsvis vill kalla framtidsstudier. Det gäller inte att säga hur det kommer att bli i framtiden, utan det gäller att påverka dagens människa i hennes inställning till vad som kan komma att hända i framtiden, då hon i dag fattar ett beslut. Det är omöjligt att veta vad som är rätt eller fel när det gäller framtiden. Men den som har att göra med verkligheten måste ha förmåga att tänka framåt, och för den som har en känsla för morgondagen blir framtidsstudier en hjälp att hantera dagens problem.

Någon har sagt:

»If you talk to enough people about futures research, the concept begins to sound as marvelous as motherhood. Except in this case, nobody knows how to get pregnant.»

Därmed vill jag ha sagt, att »framtidsstudier» (eller »framtidsforskning» som det tyvärr fortfarande kallas) börjar bli sällsynt, åtminstone i den meningen att man inte längre kan vifta bort företeelsen som en modefluga. Samtidigt har man i regel mycket vaga föreställningar om vad det egentligen är fråga om.

Tyvärr bibringas man ofta ett intryck att det skulle finnas ett antal personer – s k »framtidsforskare» – som på det ena eller det andra sättet kommit i besittning av mera vetenskap om framtiden än andra. Man frågar: »Nå, hur blir det 1985?» Och det antas vara möjligt att mot lämplig avgift köpa denna framtidskunskap. »För 4 500: – framtid, tack».

Min ambition med dessa sidor är att få framtidsstudier att framstå som ett sätt att tänka, vilket tvingar oss att ifrågasätta och ompröva det vi håller på med. Jag vill förmedla en förståelse för att framtidsstudiernas stora betydelse ligger i, inte vad som »förutsägs» om framtiden, utan i att arbetet med »förutsägandet» hjälper till att forma beslutsfattares – och i bästa fall – vardagsmänniskors attityd till framtiden.

Ingen kan göra anspråk på att känna till framtiden i någon som helst absolut

mening, d v s ha fakta om framtiden. Den som förväntar att framtidsstudier skall ge kunskap om vad som kommer att ske – och när – blir besviken. Vad det gäller är att skapa en insikt, en varseblivning, av framtida eventualiteter. Framtiden kommer att bestå av en snabb växling mellan nya, unika situationer (= förändringar). Det gäller att föreställa sig rader av dem. Man måste söka klargöra under vilka betingelser de är tänkbara, vilka »orsaker-na» kan vara till att de inträffar samt söka efter tecken och signaler som tyder på att de kanske är på väg att inträffa.

Genom att systematiskt och kontinuerligt »spela upp» tänkbara situationer skapar man en vana att tänka i termer av framtid och förändring, konsekvenser, åtgärder och resultat. Lyhörddheten ökas. Känslan för hot och möjligheter utvecklas. Det visar sig att framtidsstudier kan fungera som en kreativ process i bästa bemärkelse.

I Huxleys spår

Hyllorna börjar svälla av litteratur i ämnet framtidsstudier. Aldous Huxleys och H G Wells visioner har i allra senaste tid kompletterats på vår egen svenska hemmafront med verk av G Ehrensvärd och T R Gerholm. Jag nämner just dessa eftersom de i vad som möjligen kan kallas »den offentliga debatten» fått symbolisera »pessimism» respektive »optimism» om framtiden. Ehrensvärd har klassats som domedagsprofet. Vad Gerholm kallas vet jag inte.

Det beklagliga är, att här försiggår en

spröd dialog på hög nivå under det att den stora allmänheten, vari jag inräknar de flesta beslutsfattare i kommersiella och politiska sammanhang, känner sig alltmera ur stånd att begripa vad som är »rätt» och vad som är »fel». Det olycksaliga är, att debatten ses som en strid om vem som har rätt eller fel, pessimisten eller optimisten. Det mest intressanta är ju faktiskt inte att vad professor den eller den tycker eller inte tycker är rätt eller fel. Det väsentliga förefaller faktiskt vara vilka föreställningar, förhoppningar och »misstankar» om framtiden som finns i bakhuvudena på alla dem som på det ena eller andra sättet är inbegripna i att redan nu – för det mesta omedvetet – skapa framtiden. Men dessa stöts bort, förvillade och frustrerade.

Självfallet klandrar jag inte professorerna för detta. De har gjort vad man rimligtvis kan begära. De har beskrivit framtida hot och möjligheter på ett sätt som förefallit dem vara troligt utifrån deras specifika utgångspunkter. På samma sätt har många andra gjort: Jay Forrester, Rolf Edberg, Herman Kahn, för att bara nämna ett fåtal. Förmodligen är det så att det redan nu finns en uppsjö på framtidsinsikter (inte kunskap om, fakta om, men väl insikter om tänkbara, möjliga, troliga framtida förändringar). Men – enkelt uttryckt – ingen kan utnyttja dessa insikter för att »styra». Det finns massor av belägg för att det förhåller sig så. Ett sådant fall beskrevs i Veckans Affärer våren 1971 i samband med att ett antal börsnoterade VD:ar vände hem från Da-

vos och några dagars »gnuggning» med Herman Kahn, John Galbraith m fl. Tillfrågade om hur de upplevt denna konfrontation med tänkbara framtider, svarade en av dem »Å ena sidan finner jag åtskilligt oerhört intressant och fängslande, men å andra sidan frågar jag mig: Vad tusan kan jag använda detta till när jag kommer hem till företaget?»

Hur utnyttja materialet?

Jag påstår, att det inte råder någon brist på värdefulla tankar om framtiden. Där emot är förmågan hos de olika beslutsystemen att ta hand om dem och utnyttja dem svagt utvecklad. Det är absolut nödvändigt att lägga ned mycket tid, energi och pengar på att sätta våra politiker, byråkrater och företagsledningar i stånd till detta. Det hjälper inte om man har världsberömda institut som producerar material om framtiden, därest inte beslutsfattarna har förmåga att arbeta med det.

Möjligheterna att med framtidsstudier hjälpa – de må sedan vara hur »vetenskapliga» som helst – förutsäga framtiden i någon egentlig mening är, som jag hävdade tidigare, synnerligen begränsade. Verksamhetens raison d'être är att man genom att bedriva den kan förbereda sig på förändringar, kan ändra attityd till framtiden. Poängen är, som jag ser det, att redan ansträngningen att »förutsäga» föränderlighetens mönster är till stor hjälp när det gäller att komma till ökad klarhet om sina egna syften, att klarare definiera sin egen inriktning – antingen man är individ,

företag, organisation eller parti. Varseblivningen av mångfalden, komplexiteten, osäkerheten (och därmed möjligheterna) ökar. Man tvingas välja, att avgöra vad man egentligen vill. Framtidsstudier är eller kan vara en process som underlättar uppgiften att fatta strategiska beslut.

Byråkraterna och framtiden

Det tråkiga är bara, att den där processen knappast kan sättas igång (självmant) någonstans – i vart fall inte där den verkligen skulle behövas. Jag tänker närmast på de tunga byråkratiska apparaterna i samhälle och näringsliv. Det är lätt att förstå varför. Den framåtriktade process som det är fråga om bygger nämligen bl a på ett ifrågasättande av redan etablerade mönster. Den byråkrati finns inte som vill och kan ifrågasätta sig själv och sina mål. En byråkratis utgångspunkter är i det närmaste raka motsatsen till ifrågasättande: verkligheten kan administreras genom att man skär ned den i små behändiga rutinproblem som kan handläggas av olika specialister. Tröghet och oföränderlighet upphöjda till detaljerade befattningsbeskrivningar och instruktioner är byråkratiens verklighetssyn.

Att tvingas ifrågasätta en verklighetssyn som denna skulle rycka undan grunderna för byråkratiens eget väsen. Alltså inget ifrågasättande, inget framåtriktat tänkande, ingen flexibilitet! Bara en stigande oförmåga att handskas med de unika problem som en ökad föränderlighet har i följe! Det är med denna sterila miljö, kännetecknad av byråkratisk verklighetssyn i

de olika »styrapparaterna» och av verklighetsflykt bland de många människorna, som professorerna konfronterar sina budskap om framtida eventualiteter. Få tar dem på allvar. Inte beslutsfattarna – ty för dem kan professorernas tankar bli ovälkomna störningar. Inte massmedia – ty för dem är professorerna endast exotiska kufar som gör det möjligt att fylla ut Kvällsöppet med litet »science-fiction». Inte heller vi andra tar dem på allvar, ty vi blir bara frustrerade av att inte kunna avgöra vem som har »rätt» och vem som har »fel». Vi ägnar oss åt olika former av undanhållning i stället.

Politik som framtidssyn

Det jag beskrivit är vår gemensamma oförmåga att prata med varandra på ett vettigt sätt om gemensamma och avgörande ting. Det gäller våra egna, samhällets, företagens etc roller, normer för handlande, värderingar i framtiden. Ett annat uttryck för detta är politik. Och politik är något som i tider av snabba förändringar förutsätter en kontinuerlig dialog grundad på beredskap att ifrågasätta det som är känt och accepterat – det må sedan röra ett

pensionssystem, ett företags målsättning eller en »politisk» ideologi. Att föra den dialogen ställer stora krav på de medagerande, ledare såväl som ledd, styrande såväl som styrd.

Jag vet av erfarenheter i min egen verksamhet att den dialogen kan drivas både i näringslivets företag och samhällets institutioner. Med skäligen enkla tekniker och metoder har det visat sig möjligt att spränga in litet mera av ifrågasättande och »skapande» i den process som har med framtida inriktning att göra, nämligen planeringsprocessen. Framtidsstudier kan gärna stå som ett uttryck för dessa tekniker och metoder, för ifrågasättandet och skapandet. Det viktigaste som framtidsstudier står för är emellertid ett delvis nytt sätt att betrakta verkligheten och att tänka kring den. Genom att skapa en känsla för morgondagen blir framtidsstudier en hjälp att hantera dagens problem. Framtiden börjar inte i morgon. Den kan och skall påverkas idag. Det är till syvende og sist denna påverkan och dess innehåll det är fråga om. En stark framtidskänsla är avgörande för om framtiden skall bli ett resultat av inriktning och inte bara en happening.